

Araştırma Makalesi / Research Article

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE
FRANSA ESİR KAMPLARINDA
OSMANLI VATANDAŞLARI
(BESLENME, BARINMA VE GİYİM)***

İbrahim Halil TANIK**

Hacer KIRMIZIGÖZ***

Öz

Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı, yıkıcı sonuçlara sebep olmuştur. Dört yıl süren bu savaşta, Osmanlı Devleti açısından pek çok toprak kaybedildiği ve ağır şartlar içeren bir mütareke imzalanmıştır. Devlet nezdinde yaşanan maddi ve manevi kayıplar savaşın sonuçları arasındadır. Oysa savaşın diğer bir sonucu da pek çok zorluğu içeren esarettir. Asker olarak katıldığı savaştan bazıları hayatını kaybetmiş, bazıları geri dönebilmiş, bazıları da esir düşmüştür. Askerlerden başka pek çok sivil ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşı esarete maruz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşına ve Türk-Fransız ilişkilerine dair yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, savaşın diplomatik, siyasi ve askeri yönüne odaklanmıştır. Bundan başka ordunun insan gücü, can kayıpları veya esirlerin miktarı muhtelif çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada, savaştan başka esaret sürecinin nasıl seyrettiğine dair izler aranmıştır. Üç temel yaşam unsuru olan, barınma, beslenme ve giyim temaları merkeze alınan çalışmada, Osmanlı vatandaşlarının Fransa'daki esaret süreçleri sınırlılığı oluşturmuştur. Çalışmanın ortaya çıkmasında Devlet Arşivleri, Kızılay Arşivi gibi birincil kaynaklara müracaat edilmiş, ayrıca telif eserlerden yararlanılmıştır. Kızılhaç Heyetinin raporlarında esirlerin, esaret süreçlerinin daha iyimser bir şekilde seyrettiği, esir mektuplarında ise esirler birtakım zorluklarla karşılaştıkları, bunu ailelerine ve devletine bildirdikleri, esaret sürecinde kendilerini zinde tutmaya çaba gösterdikleri, çalışmanın bulguları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı ve Fransa, Türk Esirler, Türk Kızılayı, Kızılhaç.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.
Bu çalışma, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 23007 proje numarasıyla desteklenen "Fransa'daki Osmanlı Savaş Esirleri (1915-1918)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
(ihaliltanik@harran.edu.tr), (Orcid: 0000-0003-1614-3279).

*** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(hacer.kgz17@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-9337-7461).

**OTTOMAN CITIZENS IN FRENCH PRISON CAMPS
DURING THE FIRST WORLD WAR
(NUTRITION, SHELTER AND CLOTHING)**

Abstract

The First World War had devastating consequences for the Ottoman State. In this war, which lasted four years, many lands were lost for the Ottoman State and an armistice with harsh conditions was signed. Material and moral losses experienced by the state are among the consequences of war. However, another consequence of war is captivity, which involves many difficulties. Some of them lost their lives in the war in which they participated as soldiers, some were able to return, and some were captured. Apart from soldiers, many civilians and non-Muslim Ottoman citizens were subjected to captivity. Most of the studies on the First World War and Turkish-French relations have focused on the diplomatic, political and military aspects of the war. In addition, the manpower of the army, casualties or the number of prisoners have been the subject of various studies. In this study, traces of how the captivity process progressed, other than war, were sought. In the study, which focuses on the three basic elements of life: shelter, nutrition and clothing, the captivity processes of Ottoman citizens in France constitute a limitation. In the preparation of the study, primary sources such as the Turkish State Archives and the Red Crescent Archive were consulted, and copyrighted works were also used. Among the findings of the study are that in the reports of the Red Cross Committee, the captives were more optimistic during their captivity, and in the captivity letters, the captives encountered some difficulties and reported these to their families and the state, and that they tried to keep themselves fit during the captivity process.

Keywords: The Ottoman and France, Turkish Prisoners, Turkish Red Crescent, The Red Cross.

Giriş

Birinci Dünya Savaşının siyasi, askeri, diplomasi gibi temaları çalışmalara konu edinmiştir. Ancak bunun ötesinde savaşların ağır gerçekleri vardır. Esaret bu ağır sonuçlardan birisidir. Bu sebeple Osmanlı vatandaşlarının Fransa'daki esaret sürecine dair bazı hususların bu çalışmanın teması olmuştur. Esirlerle ilgili pek çok çalışma üretilmiştir. Bunlar, Osmanlı vatandaşlarının farklı ülkelerdeki esirler ya da itilaf devletlerinin Osmanlı Devletindeki esir düşen vatandaşlarını konu edinen çalışmalardır. Ancak Fransa özelinde Osmanlı vatandaşlarının esaret sürecini ele alınan bir çalışmanın olmayışı, bu çalışmanın en önemli esin kaynağıdır. Esaret sürecinde incelenen tema sayısı artırılabilir ancak bu çalışmada sadece beslenme, barınma ve giyim konularına odaklanılmıştır. Nitekim bu üç unsur temel yaşamın önemli koşullarıdır. Ortaya koyacağı verilerle bu çalışma, Fransa'daki Osmanlı esirlerinin temel yaşam koşullarının incelenmesiyle alana katkı sağlamayı hedeflemiştir. Çalışmanın sınırlılığı, savaşın devam ettiği süreçte Fransa tarafından esir edilen Osmanlı vatandaşlarıdır. Bu esir grubu sadece askerlerden değil, sivil Osmanlı vatandaşları da bulunuyordu ve mevcut belgelere göre toplam 500 esir tespit edilmiştir. Konuyla ilgili Kızılay ve devlet arşivinden edinilen belgeler üç noktaya odaklanarak incelenmiştir: beslenme, barınma ve giyinme. Kızılhaç Heyeti'nin ziyaret ettiği esir kampları ve bu kamplardaki esirlerin temel yaşam ihtiyaçlarından beslenme, barınma ve giyim konularında nelere maruz kaldığı irdelenmiştir.

Modern endüstriyel çağın ilk küresel çatışması olan Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için hemen her alanda ağır zayıflıkların verildiği bir savaştır. Bir yandan Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımının etkisiyle devletin tebaası olan uluslar ayaklanmış ve sonucunda bağımsız olmuşlardır.¹ Öte yandan tüm dünyayı etkisi altına alan, endüstrileşmenin hız kazanmasını sağlayan "Sanayi İnkılabı" sömürge yarışının ivme kazanmasına neden olmuş, sömürgeci devletlerin ilgi odağı Osmanlı toprakları olmuştu.² Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil oluşu çok hızlı gelişmişti.³ Osmanlı Devleti'nin savaşa girip girmeme ihtimalleriyle ilgili farklı görüşler vardır. Aslında ne sadece körü körüne bir Alman taraftarlığı ve Enver Paşa'nın ihtirasları ne de yönetimde olan İttihat ve Terakki grubunun fikriydi. Devletin parçalanmasını önlemek ve yabancı denetimine girmesini engellemek fikri hakimdi.⁴ Osmanlı Devleti, bu savaşta ittifak desteği aramaya başlamıştı. İlk etapta İngiltere, Bulgaristan ve Fransa ile görüşmeler yapan devletin çabaları sonuç vermemiş, itilaf tarafı reddetmişti.⁵ Bu çabalar sonuç vermeyince, Almanya'nın da olumlu tavrıyla

1 Eric Hobsbawm, *Aşırılikler Çağı (1914-1991)*, Çev. Yavuz Aloğan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1996. ss. 44-45.

2 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 81-85.

3 Enk Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, ss. 139-140.

4 Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 3-4.

5 William Hale, *Türk Dış Politikası 1974-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ittifakıyla savaşa katılmıştı.⁶ Öte yandan Osmanlı Devleti, Asya'dan Avrupa kıtasına geçiş güzergahından kurulmuş, geniş ve verimli bir alana hükmeden bir devletti. Ayrıca Kuzey Afrika, Balkanlar ve Karadeniz'e ulaşan bu hakimiyet alanı, sömürgeci devletlerin dikkatini celp eden başkan bir unsurdu ve tüm bunlar Osmanlı'nın savaşa dahil olma ihtimalini artırıyordu.⁷ Böylece Türkler büyük bir Avrupa savaşı içine yuvarlandılar ve kendilerini Avrupalı güçlerin birinin müttefiki diğerlerinin de hasmı olarak buldular.⁸

Dört yıl süren savaşın sonucunda 16 milyona yakın insan yaşamını yitirmiştir. İtilaf devletlerinin kayıpları 5.151.115 olarak bilinirken, İttifak devletlerinin kayıpları da 3.386.200 kişiydi. İttifak devletleri bloğunda yalnızca Osmanlı'nın kaybı 325 bin kişiyi bulmuştu.⁹ Savaş, Osmanlı Devleti için bireysel yaşamdan toplumsal yaşama etki eden bir seferberlik savaşıydı.¹⁰ Savaşın insani boyutu ile ilgilenen, savaş esnasında ve sonrasında devletin karşı karşıya kaldığı ağır senaryoda halkın ve ordunun destecisi olan bir yardım kurumu Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (OHAC) vardı. Kuruluş sürecinde Osmanlı yönetiminden doğrudan bir destek alamayan cemiyet, Birinci Dünya Savaşı yıllarında sistematik bir şekilde yayılma ve kendini tanııtma imkânı bulmuştur. Cemiyetin gösterdiği yararlı faaliyetler yönetim tarafından desteklenmiş ve OHAC çalışmalarına kapsamlı bir şekilde başlamıştı.¹¹ Savaş yıllarında bir tür sosyal yardım dairesi haline gelen cemiyet yaralı ve hasta askerlere, yardıma muhtaç halka, afetzedelere, göçmenlere sunduğu katkılarla kısa sürede büyük bir organizasyon olmuştu. Bunun yanında vatanseverlik ve milliyetçilik vurgularıyla, halkın birçok kesimini etrafına toplayı başarmıştı. Cemiyet, savaşta ve sivil hayatta üstlendiği rollerle cephe ve cephe gerisi kavramlarının iç içe geçmesini sağlamıştı.¹² Elbette cephede olmak daha riskli ve daha ağır bedeller ödemeye mecbur bırakmıştı.

Savaşların can kaybı, yaralanma, yoksulluk, açlık, sefalet gibi sonuçları vardır. Bunlardan başka hiç tanımadığı bölgede, cephedeyken kendisine silah doğrultan kimselere esir olmak ağır bedellerdendir. 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti için Trablusgarp ve Balkan Savaşları yenilgiyle sonuçlanmıştır. Balkan savaşlarının sonuçlarından biri de esir düşen Türk askerlerdi. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'da esir bulunan askerlerin aileleri ile haberleşmelerini sağlamak, esirlere gönderilecek giyecek, para ve eşyalarını

6 Armaoğlu, a.g.e, ss. 87-88.

7 Süleyman Tekir, *Beyaz Harp (Kafkas Cephesi, Sarıkamış Harekatı, Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları)*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021, s. 22.

8 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2020, s. 321.

9 Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt: VI*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 196-200.

10 Mehmet Beşikçi, *Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 20.

11 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet; Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 316.

12 A.g.e., ss. 322-323.

ulaştırmak için OHAC, Avrupa Salib-i Ahmerlerine de müracaat ederek bir komisyon kurulması için girişimlerde bulunmuştu. Girişimlerin olumlu yönde ilerlemesiyle Belgrat'ta uluslararası bir komisyon teşkil edilmişti.¹³ Ardından Osmanlı Devletinde "Üsera Komisyonu" kurulmuştu.¹⁴ Komisyonun kuruluşu gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştu. Zira kayıp ve esiri olanlar salı ve cuma günleri isimlerini bildirerek haber gönderiyor ve haber alabilmişlerde. Gazetelerde ilan verilmesinin ardından ilk etapta komisyona 600'ü aşkın kişi başvurmuştu. Böylece esirler ve aileleri arasında haberleşme kolaylıkla sağlanmıştı.¹⁵ Esir askerler ve aileleri arasında mektup ve diğer yardımların ulaştırılması için OHAC vazifelendirilmişti.¹⁶

Balkan savaşları sırasında kurulan ve en çok Birinci Dünya Savaşı sırasında aktif olan OHAC Üsera Komisyonu, savaş sırasında esir düşmüş hem Türk hem de yabancı esirlerin durumları ile yakından alakadar olup, esirlerin durumlarını öğrenerek onlara ihtiyaçları doğrultusunda yardımlar göndermiştir.¹⁷ Nitekim Osmanlı esirlerinin tamamı muvazzaf Türk ve Müslüman değil sivil ve gayrimüslim vatandaşlar da mevcuttu.¹⁸ Üsera Komisyonu'nun yardım götürdüğü, aile haberleşmelerini sağladığı, her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı esirlerin bir kısmı Fransa'daydı. Fransızlar tarafından Çanakkale Cephesi'nde Kumkale ve Seddülbahir Muharebelerinden esir alınan Osmanlı askerleri Limni Adası'nın Mondros Limanına sevk edilmişti.¹⁹ Bu liman, Çanakkale Muharebelerinde Gelibolu yarımadasına asker sevkiyatı açısından son derece önemli bir konuma sahipti. Aynı zamanda cephe gerisinde İtilaf devletlerinin Osmanlı esirlerini topladığı bir alandı. Osmanlı kuvvetlerinin Fransız kuvvetleriyle Seddülbahir'de muharebe ettiği dikkate alınırsa Mondros Limanına getirilen esirlerin de buradan alındığı ortaya çıkmaktadır.²⁰

Mondros limanında bir ile on ay arasında kalan esirler, daha sonra gemilerle Korsika Adası'na sevk edilmişlerdi. Burada üç ay gibi bir süre tutulan esirlerin büyük bir kısmı 19 Mayıs 1916 tarihinde tarım işlerinde çalıştırılmak üzere Fransa'nın doğuya açılan kapısı olan Marsilya'ya, oradan

13 Türkiye Kızılay Derneği, *73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 1950, s. 35.

14 Fatma Torun Bilgiç, *Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914-1918)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s. 105.

15 Ahmet Zeki İzgöer vd., *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2013, ss. 164-166.

16 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti, Siyasi Kurum: DH. SYS. Yer Bilgisi: 2255/17. 20.04.1915.

17 Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1989, s. 181.

18 Cemalettin Taşkiran, *Ana Ben Ölmedim 1. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s. 282.

19 Özkan Karaca, *Esarete Kalanlar*, MSN Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 97.

20 Sadiye Tutsak, "Çanakkale Muharebelerinde Esir Düşen Osmanlı Askerlerine Ait Listenin Değerlendirilmesi", *100'üncü Yıldönümünde Çanakkale Muhabereleri On Beşinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 2017, ss. 312-313.

da güneye sevk edilmişlerdi.²¹ Esirlerin ilk etapta adalarda tutulmalarının nedeni bölgenin stratejik konumundan kaynaklanmaktaydı. Bu gibi bölgelerin dört tarafı denizlerle çevrili olmasından²² dolayı olası firar girişimlerini engelleme düşünülmüş olabilir. Tabi firar girişimi zor olmakla beraber Osmanlı vatandaşları, esaret süreçleriyle ilgili kendi devletlerini bilgilendirmişlerdi. Bunu üzerine Osmanlı Devleti Kızılhaç'tan, vatandaşlarının esaret hayatına dair bir malumat talep etmiştir.

Talep üzerine esirlerin durumlarını kontrol etmek için Kızılhaç teftişler gerçekleştirdi. 1 Aralık 1916 tarihinde Dr. Blanchard, Messrs Schoch ve Thormeyer'den oluşan Kızılhaç Heyeti Fransa'daki esir kamplarını ziyaret ederek Osmanlı vatandaşlarının durumunu gözlemek amacıyla İsviçre Büyükelçiliği tarafından görevlendirilmişti.²³ Esirlerin tutulduğu kampları tek tek gezip gözlemlerini kayıt altına alan heyet kayıtlarını bir rapor halinde Kızılhaç'a sunmuştur. Raporunda yer alan bilgilere göre Osmanlı kuvvetlerinin esir alındıktan sonra sırasıyla götürüldükleri güzergâhlar ve esir sayıları şöyleydi; Osmanlı esirleri 1916 yılının yaz mevsiminde Fransa'nın Gard, Aveyron, Herault, Tarn ve Aude adlı bölgelerine dağıtılmış ve bu bölgelerde tarla, bağ, bahçe gibi beden gücü gerektiren işlerde çalıştırılmışlardı. Ancak bölgedeki idari sistemde bazı zorluklar çıkınca Korsika adasından getirilen esirlerin bir kısmı Herault ve Aude bölgelerine dağıtılmışlardı. Esirlerin farklı bölgelere gönderilmesi üzerine Korsika adasında 150 kişi kalmıştı.²⁴

Çoğunun Çanakkale Cephesi'nden alındığı bilinen esir Osmanlı askerlerini Fransızlar topluca merkez depo konumunda olan Beziers şehrinin Marossan kışlasında tutmuşlardı. Heyetin raporuna göre esirlerin büyük bir kısmı burada kalırken bir kısmı da Baujeau, Mast du Ministre, Pradelonne ve La Motte çiftliklerinde çalışıyorlardı.²⁵ Esirlerin kaldığı 16 numaralı bölgeden sorumlu ve Montpellier bölgesinde kalan Albay Vigogne, kampları ziyaretleri esnasında heyetin sorularına yanıt vererek yardımcı olmuştu. Aynı zamanda heyetin esirlerle konuşmasına, fotoğraf çekmesine, bağış dağıtmasına izin vererek Kızılhaç Heyetinin takdirini kazanmış bu nedenle heyet bizzat albayın ismini vererek şükranlarını sunmuştur.²⁶ Gezdiği kamplarda esirler ile sohbet eden Kızılhaç Heyeti bazı esirlerin sorunlarını dile getirecek, dertlerini anlatabilecek kadar Fransızca bildiklerini bu nedenle kendilerine tercümanlık yaptıklarını belirtmişlerdir.²⁷ Bu durum esirlerin kamplarda kaldıkları süreçte bölgede konuşulan dile hâkim olduklarını göstermekte aynı zamanda Kızılhaç Heyetinin esirler ile ilgili bilgilere de ilk elden ulaşmalarını sağlamaktadır.

21 Kızılhaç Arşivi (KA), Kutu No: 196, Belge No: 43.1.

22 Florent Mouillot, Guilhan Paradis, Marie-Cécile Andrei-Ruiz, Angélique Quilichini, "Corsica", *Mediterranean Island Landscapes*, 2008 Springer Science, Business Media B.V, January 2007, ss. 221-223.

23 KA, Kutu No: 196, Belge No: 43.1.

24 KA, Kutu No: 196, Belge No: 3.1.

25 KA, Kutu No: 196, Belge No: 43.1.

26 KA, Kutu No: 196, Belge No: 43.2.

27 KA, Kutu No: 196, Belge No: 43.2.

1. Beslenme

İnsanoğlunun yaşamını idame ettirebilmesi için birtakım ihtiyaçları vardır. Temel ihtiyaçlardan olan beslenme, barınma ve giyinme gibi unsurlardan yoksunluğu büyük bir problem olabilmektedir. Bilhassa savaş zamanlarında eksikliği belirgin bir şekilde hissedilen bu ihtiyaçların, esirlerin kamp hayatları üzerinde de etkisi olmuştur.²⁸ Bu ihtiyaçlardan ilki insanı biyolojik ve psikolojik olarak etkileyen beslenmedir. Gözle görülür etkileri olan, kişinin akl-ı selim bir şekilde hareket etmesini sağlayan beslenme, esirlerin dirençlerini kaybetmemeleri, zinde kalmaları için gerekli yaşamsal fonksiyonlardandır.²⁹

Birinci Dünya Savaşı esnasında Fransa'daki Osmanlı savaş esirlerinin beslenme ihtiyaçlarına dair bazı bilgiler mevcuttur. Bu ihtiyaç, esir alan devlet tarafından karşılanmıştır. Esirlerin tutulduğu yerleri detaylı bir şekilde teftiş eden Kızılhaç heyeti raporuna bu durum yansımıştır. Beziers merkez deposunda kalan esirlerin yemek programları Fransız askerlerinkiyle aynıydı. Esirlere sabahları 16 gram kahve ve 21 gram şeker veriliyordu. Günde iki defa yemek yiyen her esire her öğün 700 gram ekmek; akşam yemeğinde çorba, pirinç, makarna, mercimek veya fasulye gibi yemekler dönüşümlü olarak veriliyordu. Her mahkûmun kendine ait çatal ve bıçak takımı vardı. Aynı zamanda aralarında bir onbaşının esirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için alışverişe çıkmasına izin veriliyordu. Beziers şehrindeki Marossan kışlasında kantin vardı fakat esir sayısı az olduğundan çalışmıyordu.³⁰ İlk tespitlere göre esirlerin asgari şartlarda beslenme imkânı sağlanmıştır. Bundan başka Beziers kampındaki haftalık beslenme programı rapora eklenmişti.

Tablo 1. *Beziers Esir Kampında Esirlerin Bir Haftalık Yemek Listesi*³¹

Günler	Sabah	Akşam
Pazartesi	Makarna, et, patates	Nohut, patates
Salı	Et, pirinç, patates	Fasulye, patates
Çarşamba	Mercimek, et	Mercimek, patates
Perşembe	Makarna, et, patates	Pirinç, patates
Cuma	Mercimek, et, patates	Makarna, patates
Cumartesi	Pirinç, et, patates	Fasulye, patates
Pazar	Mercimek, et, patates	Fasulye, patates

28 Bryan S. Turner-Chris Rojek, *Toplum ve Kültür*, Çev. Kadriye Göksel, Işık Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 72-73.

29 Sema Yaşar-Mehmet Okan Taşar, "Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.19, S.38, 2019, s. 22.

30 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.5.

31 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.18.

Yemek listesindeki yiyecek türleri savaş dönemi olması sebebiyle yeterli sayılabilir. Haftanın hemen her günü protein ve karbonhidrat içerikli gıda ürünleri esirlere sunulmuştur. Sabah ve akşam öğünleri içerisinde en çok patatese yer verilmiş ancak sabah öğününde her gün et menüye eklenmiştir. Yine fasulye, mercimek, makarna ve nohut yemekleri, esirlerin beslenmesinde yer almıştır. Haftanın yedi günlük dağılımı içerisinde sabah genellikle üç, akşam iki çeşit yemek esirlere sağlanmış olup, öğlen öğününe değinilmemiştir. Yemek saatlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Beziers'ten başka, Boujan şantiyesindeki esirlerin ayrı bir yemekhanesi vardı. Bu yemekhanede günde dört öğün yemek veriliyordu. Menü, sabah saat 08.00'de kahve, kızarmış patates ve çorbadan oluşuyordu. Öğlen sebze çorbası, et; saat 15.00-16.00 arası çikolata ve çay, akşam saat 18.00'de çorba ve etli patates veriliyordu. İş durumuna göre günde 700-1000 gram arası ekmek; pazar günleri 250 gram koyun eti yemek listesine eklenmişti. Yemeklerden başka ek olarak esirlere tütün dağıtımı yapılıyordu.³² Bu kampta esirlere yemek hazır gelirken, diğer kamplarda durum farklıydı.

Pradelaine çalışma kampındaki esirler yemeklerini kendileri yapıyordu. Günlük çalışan diğer esirler gibi 20 sent karşılığında yemek yapma işiyle sorumlu bir esir bulunuyordu. Esirlere günde 500 gram sebze, 250 gram sığır veya koyun eti, 700 gram ekmek, ayrıca sabah ve akşam bir fincan şekerli kahve veriliyordu.³³ Lahey Sözleşmesine göre esirler Devlet için yapılan işlerin karşılığı, yürürlükte olan şekliyle, milli orduda aynı işi yapan askerlere ödenen miktar üzerinden esirlere ödenir veya orduda yapılan işler karşılığında para ödenmiyorsa, yapılan benzer işler tarifesi üzerinden ödeme yapılır. Esirlerin aldıkları ücret durumlarını iyileştirmede kullanılır, artanı ise iase masrafları düşüldükten sonra serbest bırakılmaları esnasında kendilerine ödenirdi.³⁴

Mast Du Ministre çalışma kampında iş yeri sahibinin eşi, hem ailesine ve sivil çalışanlara hem de esirler için yemek hazırlıyordu. Yemek porsiyonları geniş ve ekmek isteğe bağlı olarak alınıyordu. Yemekhanede masa ve sandalyeler düzgün bir şekilde kurulmuş, her esirin kendine ait tabak, çatal ve bıçağı bulunuyordu. Kızılhaç Heyeti orada buldukları sırada çorba ve İtalyan makarnası tattıklarını ve çok lezzetli bulduklarını belirtmiştir.³⁵

La Motte çalışma kampında yemekler bir çiftçi tarafından hazırlanıyordu. Esirlere haftada 6 gün koyun eti 7'nci gün balıketi; günde 1000 gram ekmek ve çorba veriliyordu. Heyetin ziyareti esnasında esirler, kahvelerine az şeker atıldığından şikâyetçi olmuş, konu ile ilgili yapılan inceleme sonucunda ulaşım zorluğu nedeniyle erzak yetersizliği yaşandığı raporda beyan edilmiştir.³⁶

32 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.10.

33 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.13.

34 Ali Kaşıyüğun, "1. Dünya Savaşı'nda Esir Meselesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4/1 2018, s. 84

35 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.14.

36 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.16.

Bastia kalesindeki subay ve erler için özel bir şirket tarafından işletilen bir kantin bulunuyordu. Kantinde ürün fiyatları Türkçe ve Fransızca yazılı ve ücretleri şehirdeki alışveriş fiyatları ile aynıydı. Çikolata, süt, kek, tütün, çarşaf, tuvalet ve banyo malzemeleri gibi pek çok ürün kantinde bulunuyordu. Günde üç öğün yemek yiyen subaylar sabahları sütlü kahve, öğlen yemeğinde et, sebze ve tatlı; akşam saat 17.00'de çorba, et, tatlı ve sebze yiyebiliyorlardı. Yemekhane geniş ve temiz, her esirin kendine ait çatal ve bıçağı bulunuyordu. Ayrıca Türk bir mahkûmun idaresi altında olan bir mutfak hemşirelere aitti. Kızılhaç Heyeti'nin 12 Aralık 1916 tarihli ziyareti sırasında öğlen menüsünde; ayran, fasulye, turp, koyun eti ve meyve; akşam yemeğinde; et, havuç, kızarmış patates ve meyve bulunuyordu. Heyet, o gün esirlerin kestane yediklerini ve ekmeği isteğe bağlı aldıklarını belirtmiştir.³⁷ Bastia kampında esir subaylara ayrıcalıklı bir muamele uygulanıyordu.

Borgo şantiyesinde iş yeri sahibi tarafından esirlerin yemekleri veriliyordu. Her esire günde 700 gram ekmeğe, 250 gram et veriliyordu. Esirler, bazen değişiklik olsun diye et yerine sebze, pirinç ve makarna yemeyi tercih ediyorlardı. Her sabah kahve; öğle haşlanmış et, sebze çorba, akşam; pirinç, makarna ve mercimek çorbası alıyorlardı. Her esirin kendi tabak, çatal ve bıçağı vardı. Bu eşyalar, düzenli aralıklarla temizleniyordu. Bunun yanında esirler köyden tütün satın alabiliyorlardı.³⁸

Ortale şantiyesinde mutfak, küçük ayrı bir binada yer almaktaydı. Esirler, idare tarafından yapılan yemeklerle beslenmekteydi. Günde 700 gram ekmeğe, 250 gram et ve her sabah kahve veriliyordu. Her esirin kendi tabak, çatal ve bıçağı vardı. Kampta kantin bulunmadığı için esirler, ihtiyaçlarını Biguglia adlı bir köyden satın alıyorlardı. Bunun yanında tütün ve diğer eşyalardan oluşan küçük bir malzeme deposu bulunuyordu.³⁹ Ortale şantiyesindeki haftalık beslenme programı tablodaki gibiydi.

Tablo 2. *Ortale Şantiyesi Haftalık Yemek Listesi*⁴⁰

Günler	Sabah	Akşam
Pazartesi	Çorba -Makarna-Et	Çorba- Pirinç-Sebze
Salı	Mercimek- Sığır Eti-Sebze	Makarna- Sığır Eti- Sebze
Çarşamba	Pirinç- Et- Sebze	Makarna- Et- Sebze
Perşembe	Mercimek -Et- Sebze	Makarna- Et -Sebze
Cuma	Pirinç- Sığır Eti-Sebze	Makarna- Sığır Eti- Sebze
Cumartesi	Mercimek- Sığır Eti-Sebze	Pirinç- Sığır Eti- Sebze
Pazar	Makarna- Sığır Eti- Sebze	Pirinç- Sığır Eti- Sebze

37 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.3.

38 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.9.

39 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.14.

40 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.13.

Ortale şantiyesinde, yine haftanın yedi günü esirlerin protein ve karbonhidrat ihtiyaçlarını karşılayacak bir menü oluşturulmuştur. Günlük iki öğün şeklinde verilen yemek en az üç çeşit olarak rapora yansımıştır. Sığır eti, pirinç, makarna ve mercimek hemen her gün esirlere verilmiştir.. Yukarıda değinilen Beziers kampı menüsüne göre zengin olan Ortale’de, esirlerin kaldığı yer esir kampı olarak değil şantiye olarak adlandırılmıştı. Sadece iki öğün verilen yemeğin besin değeri yüksek ürünlerden oluşmasında, burada tutulan esirlerin aslında bedenleniş zorunlulukları etkili olabilir.

Aynı dönemde Osmanlı Devleti’ne ve diğer İttifak devletlerine esir düşen askerlerin benzer koşullarına dair bilgiler mevcuttur. Osmanlı yönetimi hem kendi vatandaşlarının hukukunu gözetmiş hem de Müslüman olup da İtilaf Devletleri adına savaşı esir düşenleri gözardı etmemiştir.⁴¹ Esirlere uygulanan muameleler 18 Ekim 1907 tarihinde Lahey Konferansı sonunda alınan ve taraf ülkeleri bağlayan kararlar vardı. Bu kararlar doğrultusunda Osmanlı yönetimi esirler hakkında bir talimatname çıkarmıştı. Talimatnamenin üçüncü başlığının 12. maddesi uyarınca esirlere, Osmanlı askerinin aylık yiyeceği tahsis edilmiş ve esirlerin bir arada yeme içmeleri ve kışla veya genel yerlerde kalmaları sağlanmıştır.⁴² Buna mukabil Rusya tutlan Osmanlı esirlerinin beslenmeliyle ilgili tarafsız Kızılhaç heyetinin gözlemleri olumlu değildi. Heyetten Dr. G. Aleksandrow esirlere verilen bir çorbayı deneyimledikten sonra şunları ifade ediyordu: “Ben bir gün bir çorbadan biraz yemek istedim, tabakların içindeki iki üç fasulye ile ancak mikroskopla görülebilen patates parçaları vardı.” Esirler de özellikle balığın sadece başıyla yapılan çokbanın çok kötü olduğunu, akşamları salamura lahana verildiğini onun da ancak birkaç saat suda bekletildikten sonra yenilebildiğini, bu miktarın yeterli olmadığını ifade ediyorlardı. İlâveten kötü beslenme ve diğer olumsuzluktan dolayı aralarında verem, kansızlık hastalıkları artmakta ve hastaneye kaldırılan esir sayısının da yükseldiğini beyan etmişlerdi.⁴³

Casabianda merkez deposundaki mutfak, zemin katta geniş bir alanda yer alıyordu. Esirlere her sabah kahve veriliyor, her öğünde et bulunuyor ancak bazen et yerine balık veriliyordu. Her esirin kendine ait tabak, çatal ve bıçak takımı vardı. Yemek porsiyonları için burada ayrı bir ifade kullanılarak bol bir şekilde servis edildiği bildiriliyordu. Kampta yemekhaneden başka bir kantin bulunuyordu. Kantinde haftanın menüsü ve ürünlerin fiyatı Türkçe-Sırpça yazılıyordu. Ürün fiyatları sabit kalıyor, herhangi bir artış yapılmıyordu.⁴⁴ Haftanın menüsü tablodaki gibidir.

41 Yaşar Demir, “Birinci Dünya Savaşı’nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu”, *Bilgi*, 76, Kış 2016, s. 146.

42 Nebahat Oran Arslan, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye’deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 42-49

43 Cemil Kutlu, *Rusya’da Türk Harp Esirleri 1914-1921*, TTK Yayınları, Ankara, 2023, ss. 121-122.

44 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.19.

Tablo 3. Casabianda Merkez Deposu Haftalık Yemek Listesi⁴⁵

Günler	Sabah	Akşam
Pazartesi	Çorba-et-makarna	Çorba-et-makarna
Salı	Çorba-et-makarna	Mercimek-et-patates
Çarşamba	Türlü yemek-et-patates	Çorba-et -Mercimek
Perşembe	Pirinç-et-Mercimek	Fasulye-et -patates
Cuma	Çorba-et-makarna	Çorba-et -patates
Cumartesi	Kuru bezelye-et-patates	Çorba- et- makarna
Pazar	Çorba-et-patates	Çorba-et -makarna.

Casabianda kampı menüsü oldukça iyi ürünlerden oluşmuştur. Sabah ve akşam olarak iki öğün esirlerin yemeklerinde et önemi bir miktardadır. Yine makarna ve patatese ek fasulye, pirinç ve bezelye esirlerin menüsünde yer almıştır. Günlük yemek öğünü, sabah ve akşam olarak diğer kamplardakilerle benzerdir.

Tablo 4. Casabianda Kantinindeki Ürünler ve Fiyatları

Beyaz ekmek	Kilogram başına 0.50 frank
Jambon	Kg başına 4.50 frank
Kesmeşeker	Kg başına 1.60 frank
Toz şeker	Kg başına: 1.20 frank
Sardalya	Kutu: 0.55 frank
Çikolata	125 gr. 0.60 frank
Kırmızı Şarap	Litre: 0.60 frank
Beyaz Şarap	Litresi 1.50 frank
Bira	Litresi 1.50 frank

Casabianda kampında esirlerin yemek menüsünden başka, ücret ödeyerek alışveriş yapabileceği bir kantin bulunuyordu. Kantinde ürünler incelendiğinde esir kampının nüfusundaki çeşitlilik fark edilebiliyordu. Sadece Müslümanların olmadığı, Gayrimüslimlere de hitap eden bir ürün yelpazesi mevcuttu. Esirlerin kantindeki ürünleri alabilmeleri için gerekli olan paranın muhtemel kaynakları üç türüydü. İlki Lahey Sözleşmesinin 17. Maddesi ve Osmanlı Esir Talimatnamesinin 2. maddesine göre tediye edilen ödeneklerdir. Bu maddeye göre "Esir subaylar kendi hükümetlerinin karşılması şartıyla esir buldukları ülkede aynı rütbedeki subayların aldıkları maaşı alacaklardır. Eğer esir küçük zabıt, askeri esnaf veya rütbesiz sivil ise maaş değil Osmanlı'daki tayinat verilir."⁴⁶ İkincisi bazı esirler, çalışma kamplarında çalıştığı için belirli bir ücret

45 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.18.

46 Arslan, a.g.e., s. 126.

almışlardır. hatta bazı esirler bu paranın bir kısmını ailelerine göndermek istemiştir. Örneğin Korsika adasında esir olan Mustafa oğlu Abdulaziz elindeki 200 frankı ailesine teslim edilmek üzere göndermiştir.⁴⁷ Üçüncüsü bazı esirler ailelerinden para istemişlerdir.⁴⁸

Yukarıdaki tablolara göre esirlerin tutuldukları kamplarda günde iki öğün yemekleri veriliyordu. Yemekler tek tip olmayıp çeşitliydi. Ancak bazı esirler mektuplarında heyetin raporunun tüm gerçekleri yansıtmadığını ifade etmiş, esaret sürecinde iyi beslenemediklerine işaret etmişlerdir. Raporla çizilen olumlu tablonun aksine yedikleri patateslerin çürümüş olduğunu, bazen kendilerine yemek verilmediğini, verilen yemeklerin de yiyemeyecekleri halde olduğunu belirtmişlerdir. Bazen de Müslümanların helal olarak değerlendirmedikleri ürünleri yemeleri için baskı yapıldığı, esir ifadelerine yansımıştır. Örneğin; bir mektupta hastanede yatan esirlere “burada Allah sizi görmez” diyerek dinen Müslümanlara haram et yedirilmeye çalışıldığı ifade edilerek Osmanlı yönetimine şikâyet edilmiştir.⁴⁹ Bir başka mektupta da esir Mimar Nutki Kemal, kampta kendilerine çürümüş patates dışında yemek verilmediğini ifade etmiştir.⁵⁰ Esir mektuplarının birtakım sansüre maruz kalmasına rağmen, Fransa yönetimini eleştiren mektupların beslenme ortama çıkan olumsuz tabloyu ifade ettiği açıktır. Kızılhaç raporunda durum çok iyimser olsa da gerçekte farklı bir durum olduğu izlenebilir.

2. Barınma

İnsanların en önemli ihtiyaçlarından biri de kendilerini maddi ve manevi olarak güvende hissettikleri barınma yerleridir.⁵¹ Savaşta, düşmana karşı korunmaya çalışan yer, vatan yani kişinin güvende olduğu evidir. Birinci Dünya Savaşı'nda ülkesi için savaşan Osmanlı askeri ve sivillerinden bazıları esir düşerek hem vatanlarından hem de evlerinden ayrılmışlardı. Fransa'da, bilmedikleri bir coğrafyada tutuldukları kamplarda hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardı. Bu nedenle esaret koşullarının iyi olması, güvenli bir barınma onlar için önemliydi. Osmanlı esirlerinin tutuldukları kamplar şunlardı; Beziers Merkez Deposu, Boujan Çalışma Kampı, Pradelaine Çalışma Kampı, Mas du Ministre Kampı, Motte Çalışma Kampı, Bastia Subay Merkezi, Borgo Çalışma Kampı, Ortale Çalışma Kampı, Casabianda Merkez Deposu, sivil esirlerin tutulduğu, De Lounge, Pontmain ve La Chartreuse Kampları ve Beziers-Pinyan Kampı.

Kızılhaç raporunda beslenme olduğu gibi, barınma koşulları gayet iyimser olarak beyan edilmiştir. Beziers merkez deposu şehirden yaklaşık bir kilometre uzaklıkta olan Marossan kışlasında bulunuyordu. Bu kışlanın

47 KA, Kutu No: 677, Belge No: 88.2.

48 BOA, HR.SYS: 2204-81/ 06-03-1918.

49 BOA, Hariciye Siyasi Kısım (HR.SYS): 2204-81. 06-03-1918.

50 BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Nezareti. (DH.EUM): 66-25/ 05-11-1336.

51 Friedrich Engels, *Konut Sorunu*, Çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, ss. 57-59.

binaları yeni yapılmış ve henüz kullanılmamıştı. Tek katlı olan bu binalar taş ve betondan, yerden 50 santim yükseklikte yapılmıştı. Her binanın içi geniş bir koridora açılıyordu. Odalar geniş ve içerisinde yataklar bulunuyordu. Pencereleer 2 metre yükseklikte ve 1 metre 20 santim genişliğindeydi. Odaların içi yeterince temiz, bakımlı ve aydınlıktı. Isıtma soba ile sağlanıyordu. Yataklar ahşaptan yapılmış, her esirin iki battaniyesi bulunuyordu. Esirlerin kişisel eşyalarını yerleştirebilmeleri için kendilerine ait rafları vardı.⁵² El ve yüzlerini yıkamaları için kampta 24 musluklu lavabo bulunuyordu. Kampa su Beziers şehrinden kanallarla geliyordu. Bu su sayesinde esirler duş alabiliyordu. Alaturka tarz yapılmış 8 tuvalet bulunuyordu. Sıcak su yalnızca kışın mutfaktan alınabiliyordu.⁵³ Kampın barınma koşulları, yeterli olarak rapor edilmiştir.

Boujan çalışma kampında esirler, tahta zeminli ve taş duvarlı büyük bir binada kalıyorlardı. Yatakları hasırdan yapılmış, diğer yataklardan ayrılmaları için aralarına perde takılmıştı. Her esirin iki battaniyesi vardı. İhtiyaç halinde fazla da alınabiliyordu. Odalarda ısıtma soba ile yapılıyordu. Tuvaletler, yine alaturka usulü yapılmış, her gün kireçle dezenfekte ediliyor ve depolar boşaltılıyordu.⁵⁴

Pradelaine çalışma kampında esirler, yemekhane olarak hizmet veren bir evin birinci katında bulunan taş bir binada kalıyorlardı. Samandan yapılmış yatakları yerden 10 santim yükseklikteki bir zemin üzerinde ve yatakların otları her 15 günde bir değiştiriliyordu. Her esirin iki battaniyesi vardı. Isıtma soba ile sağlanıyor, odaların pencereleri oldukça büyüktü.⁵⁵ Kampta su kalitesi iyi seviyede ve boldu. Alaturka yapılmış tuvaletler her gün kireçle dezenfekte ediliyordu. Sıcak su, kışın esirler tarafından ısıtılarak sağlanıyordu.⁵⁶

Mast Du Ministre çalışma kampında esirlerin kaldıkları odalar fayanslarla döşenmiş, büyük ve bakımlıydı. Yatakları yerden 30 santim yükseklikteydi. Her esirin battaniyesi ve kişisel eşyalarını saklaması için bir bölmesi bulunuyordu.⁵⁷ La Motte çalışma kampında yatakhane, çiftlik binalarından birinin birinci katında bulunan geniş bir yerdedi. Ot yatakların üzerinde iki battaniye bulunuyordu. Yatakların otları her pazar günleri temizlenip yenileniyordu. Bu nedenle esirlere her hafta sabun veriliyordu.⁵⁸

Bastia kalesindeki esirler, büyük taş yapılı binalarda kalıyordu. Binanın birinci katında subayların koğuşları bulunuyordu. Koğuşlar, 9 metre uzunluğunda, 8 metre genişliğinde ve 6 metre yüksekliğindeydi. Her odada 5-6 yatak vardı. Odaların zemini kuru, temiz ve bakımlıydı. Pencereleer 3 metre

52 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.4.

53 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.8.

54 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.10.

55 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.12.

56 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.13.

57 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.14.

58 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.16.

yüksekliğinde ve 1 metre 50 santim genişliğindeydi. Isınma soba ile sağlanıyordu. Yaralı bir subay merdivenleri çıkamadığından zemin katta kalıyordu. Subayların yün ve metal yatakları, üçer battaniyeleri vardı. Her subaya iki çarşaf veriliyor ve bunlar ayda bir değiştiriliyordu. Odalarda masalar, gardırop, sandalyeler ve küçük bir halı vardı. Subayların gezmesi, yürümesi için kalenin tepesinde, şehir ve deniz manzaralı bir yer ayrılmıştı.⁵⁹ Kampta içme suyu bol ve kaliteliydi. Subaylara çamaşırlarını yıkamaları için bir leğen ve bir sabun veriliyordu. Her esirin sürahisi ve leğeni vardı. Haftada bir sıcak duş alıyorlardı. Soğuk su ile duş almak sınırlı değildi. Esirler, battaniyelerini her gün havalansın diye güneşe çıkarıyorlardı. Kampta 8 adet alaturka, 3 adet İngiliz usulü toplam 11 tuvalet vardı. Tuvaletler şehir kanalizasyonuna bağlı ve esirlerin kaldığı yerden bir miktar uzaktaydı. Bu nedenle koku olmuyordu. Geceleri odaları aydınlatmak için lamba kullanılıyordu.⁶⁰ Şartları açısından en nitelikli kamp olarak Beziere rapora yansımıştır.

Borgo çalışma kampı ilk olarak köyden yaklaşık bir kilometre uzaklıktaki bir alanda Türk usulü çadırlarla kurulmuş ve esirler burada kalmıştı. Fakat kış mevsiminin yaklaşmasıyla dağ yamacına inşa edilen 6 barakaya geçilmişti. Bu barakalar 14 metre uzunluğunda ve 4 metre 50 santim genişliğindeydi. Odaların zeminleri temiz, kapı bir uçta pencere bir uçta olduğundan aydınlatma iyi değildi. Barakalar nemsizdi ve ısıtma için soba kullanılıyordu. Esirlerin, elbiselerini asacak yerleri ve mandalları vardı. Yatakları samandan olup, yerden 40 santim yükseklikteydi. Samanı her ay değiştirilen esirlerin, iki battaniyesi bulunuyordu. Disiplin cezası alan esirler yerde yatıyor, onlara da ikişer battaniye veriliyordu.⁶¹ Kampın içme suyu yaklaşık 500 metre kampın güneyinde bulunan bir kaynaktan alınıyordu. Su temiz, berrak ve kaliteliydi. Kullanma suyu kampa fıçılarla getirilip oradaki beş depoya boşaltılıyordu. Esirler bu suyla abdest alıyorlardı. Çamaşırlarını da kaynak suyunun altında bulunan bir dereye yıkıyorlardı. Esirlerde haşerat izleri yoktu. Tuvaletler kampın 150 metre doğusunda bulunduğu için koku yoktu.⁶²

Ortale çalışma kampındaki esirler, çatısı olan tahta barakalarda kalıyorlardı. Barakaların uzunluğu 12 metre, genişliği 6 metreydi. Kapı ve pencereler yan taraftaydı. Bu nedenle yüzey temiz ve nemsizdi. Yataklar iki katlı ranza şeklindeydi. Fakat esirler yalnızca üst katı kullanıyorlardı. Yüksekliği 12 buçuk santim olan ot yataklar iki ayda bir yenileniyordu. Her esirin 2-3 battaniyesi vardı. Yatakları temiz, kişisel eşyalarını saklayabilecekleri rafları bulunuyordu.⁶³ İçme suyu kampın 1 kilometre batısında yer alan kaynak suyundan temin ediliyordu. Kullanma suyu Ortale köyünü besleyen bir çeşmeden sağlanıyordu. Esirlerin yıkanmak için küvetleri vardı. Duş almaları için konteyner sistemi

59 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.2.

60 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.7.

61 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.8.

62 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.9.

63 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.13.

yapılmıştı. Bu nedenle duş aldıkları yer kapalı ve güvenliydi. Sıcak su mutfaktan alınıyor, esirlere çamaşırlarını yıkamaları için sabun veriliyordu. Çamaşırlar, kampta leğende veya çeşmede yıkanıyordu. Tuvaletler, kampın 120 metre uzaklığında bulunan çukurlar şeklindeydi. Kireçle dezenfekte ediliyor, dolunca yeni çukurlar kazılıyordu. Bu nedenle koku olmuyordu.⁶⁴

Casabianda kampı, III. Napolyon zamanında inşa edilmiş fakat daha sonra sıtma nedeniyle kullanılmamıştı. Esirler, binalara yerleştirilmeden önce binalar onarılmış ve duvarları badana yapılmıştı. Bu kampa 2 Osmanlı astsubayı, 15'i hasta 44 Osmanlı askeri, 3 Avusturyalı sivil mahkûm ve bir miktar Sırp-Hırvat askerleri yerleştirilmişti. Osmanlı esirleri arasında Ermeniler de vardı. Ancak sivil esirler yoktu. Kamp, birçok binadan yapıldı, etrafı okalıptüs bitkileriyle kaplıydı. Binaların bir kısmında esirler, diğer kısmında da idareciler ve işçiler kalıyordu. Bina merdivenleri geniş ve temiz, yatakhaneler 50x11 metre ölçüsünde, yüksekliği 8 metreydi. Alan geniş olduğundan yataklar da birbirinden ayrıydı.⁶⁵ Her esirin iki battaniyesi ve kişisel eşyalarını koyabilecekleri rafları vardı. Bu rafların her birinin üzerinde esirlerin numarası yazılıydı. Bu durum onlara kolaylık sağlıyordu.⁶⁶

Kampa İçme suyu Casabianda boru hattından geliyordu. Çift kişilik olan banyolarda su bidonları iki metre yüksekliğe asılmıştı. Esirler suyu kullanmak için ipi çekerek bidonu eğiyor ve suyun duşa gelmesini sağlıyordu. Sıcak su mutfaktan alınıyordu. Çamaşırların yıkanması için çimentodan iki taraflı büyük bir havuz yapılmıştı. Esirlerde haşerat izleri yoktu. Tuvaletler, 7 adet alaturka olup her gün dezenfekte ediliyordu. Tuvaletin deposu dolunca da kampın uzağında bir çukura boşaltılıyordu.⁶⁷

Kızılhaç Heyeti'nin raporunda esirlerin kaldığı kampların şartlarının elverişli olduğu ve esir ihtiyaçlarının karşılandığı bilgisi yer almaktadır. Ancak esir mektuplarında yer alan ifadelerle bakıldığında durumun pek iç açıcı olduğu söylenemez. Mektuplarda bilhassa Bastia kalesi ve Casabianda merkez deposu ile ilgili şikâyetler yer almaktadır. Kampların bulunduğu yerin konumu, ılıman iklimi, esirlere karşı yapılan muamele, yapıların çok eski ve sağlıklı olmaması esirlerin şikâyet ettiği konular arasındadır.⁶⁸ Nitekim Casabianda ve Bastia esir kampları daha önce hapisane olarak kullanılmıştır. Fransızlar esirleri yerleştirecek yer bulamayınca, yeni yerlerin inşası da uzun süreceği için esirleri artık kullanılmayan bu binalara yerleştirmişlerdir.⁶⁹ Kamptaki mesafelerin uzun oluşu ve ulaşım sorunları esirlerin birbiriyle dayanışmasına, psikolojik olarak birbirlerine destek olmasına engel oluyordu.

64 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.16.

65 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.17.

66 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.18.

67 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.21.

68 KA, Kutu No: 196, Belge No:144.1-17.

69 Sylvain Gregori, "Une Captivité Insulaire. Prisonniers De Guerre Et Internes Civils En Corse 1914-1918", *OpenEdition Journals*, 2010, s. 2.

Örneğin Korsika'nın Corte esir kampında bulunan 19 Osmanlı subayının ayrı ayrı yerlerde tutuldukları için yüz yüze görüşemediklerini beyan etmiştir. Bu subayların aileleri ile haberleşmelerine Fransız askerleri tarafından izin verilmediğini, kamptaki iki subay arasında din hususunda çıkan münakaşadan dolayı ve Fransız askerlerin subaylara karşı yaptıkları kötü muameleden dolayı esir subayların Bastia kalesine nakledilmeleri istenmiştir. Osmanlı yönetimi, bu olumsuz muameleye sessiz kalmamıştır. Talebi karşılanmaması durumunda Fransa'da Osmanlı subaylarına yapılan muamelenin aynısının Osmanlı Devletine esir düşen Fransız askerlere de uygulanacağı belirtilmiştir.⁷⁰ Ancak Fransa hükümeti durumu kabul etmemiş, kamptaki Osmanlı subaylarının hiçbir kötü muameleye tabii tutulmadığını belirtmişlerdir.⁷¹

Bir diğer belgede ise Bastia kalesinde bulunan Osmanlı esirlerinin Corte esir kampına nakledildiklerini ancak kampta sıtma hastalığı olması sebebiyle esirlerin burada kalmak istemedikleri belirtilmiştir. Aynı yerde tutulan Alman esirlerinin de kendi devletine müracaatı üzerine başka bir esir kampına nakledildiklerini, geriye kalan Osmanlı esirlerinin bu durumdan çok muzdarip oldukları belirtilerek başka bir yere nakledilmeleri istenmiştir.⁷² 20. yüzyıla kadar Aleria şehri hariç bölgede yerleşim bulunmadığından burası sıtma taşıyan sivrisineklerin istilasına uğramıştır. Bu nedenle esirlerin bu durumdan şikayetçi olması doğal bir durumdur.⁷³

Sıtmanın sıcak olan yerlerde sivrisinekler aracılığıyla insandan insana bulaşan bir hastalık olduğunu ve tedavi edilmezse ciddi hastalıklara yol açabileceği düşünülürse⁷⁴ esirlerin tutuldukları kampların Fransız hükümetinin söylediklerinin aksine tehlikeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada da bölge iklimi ve kamp şartlarının esirlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca çok sayıda esir olduğu için, hastalığın yayılması da kolaylaşmıştır.

Bunun yanı sıra esaret durumları sona eren ve yurda geri dönen savaş esirleri de birer hastalık taşıyıcısı haline geldiğinden bu hastalıkları döndüklerinde temas ettikleri kişilere bulaştırıyorlardı. Bu durum hem kendileri ve aileleri hem de diğer temas ettikleri kişiler için ciddi tehdit oluşturuyordu.⁷⁵ Kolay yayılabilen hastalıkla ilgili Türkiye pek çok önlem almıştır.⁷⁶

70 BOA, HR.SYS: 2199-62. 09-12-1916, s. 3.

71 BOA, HR.SYS: 2199-62. 09-12-1916, s. 4.

72 BOA, HR.SYS: 2200-57. 12-02-1917, s. 11.

73 Angelique Quilichini vd., *a.g.m.*, s. 17.

74 Deniz Sezgin, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye'de Sıtma İle Mücadele", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, Haziran 2015, s. 37.

75 Yücel Yanıkdağ, *Milliye Deva Olmak- Osmanlı Savaş Esirleri, Tıp ve Milliyetçilik 1914-1939*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 3.

76 Süleyman Tekir, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.65, 2019, s. 426.

Konuyla ilgili bir başka belgede yer alan bilgiye göre Bastia ve Casabianda'da Napolyon döneminden kalma bir kalede esir tutulan ve gezmeleri için sadece kalenin dar holünü kullanabilen esir asker ve subaylar, alışveriş ve gezinti için çarşıya çıkmak istediklerini ancak kendilerine izin verilmediğini ifade etmişlerdir. Buna mukabil Osmanlı Devleti, esirlerine gerekli izinler verilmez ise aynı muamelenin ellerinde bulunan Fransız esirlere de uygulanacağını bildirmişti.⁷⁷

3. Giyim

En az beslenme ve barınma kadar önemli olan temel yaşam ihtiyaçlarından biri de giyinmedir. Giyinme, insanın kendisine özgü olan, kimliğini yansıtan ve motivasyonunu yükselten faktörlerden biridir.⁷⁸ Giyinme faktörü, savaşta esir düşmüş bir asker veya sivil için daha fazla önem taşımaktadır. Zira üzerindeki giysi ve diğer aksesuar onun bağlı bulunduğu devleti, hizmet ettiği amacı yansıtmakta, iş ve yetkisini belirlemekte ve düşman karşıt kitleye karşı kendini ifade etmesini sağlamaktadır.⁷⁹

Aynı zamanda bir askerin üniforması tepeden turnağa fiziksel iletişimini yansıtmaktadır. Fransızlar tarafından esir alınan Osmanlı savaş esirlerinin de tutuldukları kamplarda başlıca ihtiyaçları arasında giyim-kuşam yer almıştır. Esirler, yakınlarından kıyafet isterken özellikle mensubiyetlerine ait motifleri içermesine dikkat etmişlerdir. Ailelerinin yaptığı yardımların yanında kamp yönetimi tarafından da kıyafetlerini yıkamak, değiştirmek konusunda esirlere yardım edilmiştir. Konuyla ilgili Kızılhaç raporu, şartların iyi olduğu yönünde kayıtlar tutmuştur.

Beziers kampında, askerî yönetim tarafından esirlere kıyafet ve ayakkabı veriliyordu. Esirlerin eskiyen kıyafetleri yenileriyle değiştiriliyordu. Onarılması gereken kıyafetlerin onarım işleri de kampta bulunan bir atölyede yapılıyordu. Her esirin iki gömleği, iki iç çamaşırı, bir pantolonu, bir üniforma takım elbisesi, bir fesi ve üzerinde hilal şeklinin olduğu çarşafı vardı. Çarşafın üzerindeki hilal motifi genellikle Türklerin armalarında ve bayraklarında kullanılıyor ve gücü temsil etmekteydi. Bunun dışında esirlerin kıyafetleri iyi durumdaydı. Çamaşırlarını özel bir binada yıkıyor, her pazar sabahı eşyaları teftiş ediliyordu. Esirlerin çorapları yoktu. Bu nedenle Kızılhaç Heyeti raporunda esirlere çorap gönderilmesinin faydalı olacağını belirtmiştir.⁸⁰

77 BOA, HR.SYS: 2201-7. 21-03-1917.

78 Mahmut Tezcan, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.16, S.1, 1983, s. 256.

79 Hafsa Boynukalın, "Osmanlı Askeri Üniformalarının Tezyinatı ve Maliyeti Üzerine Bir İnceleme", *Arış Dergisi*, S.16, Haziran 2020, s. 57.

80 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.5.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, düzenli aralıklarla çamaşıra ihtiyacı olan esirlere yardımda bulunmuştur. Yapılacak yardımları ve gönderilecek eşyaları da gazete aracılığıyla halka duyurmuştur. Böylelikle esir yakınları esirlerine 55 kuruş karşılığında hediye veya çamaşır paketi gönderebilmişlerdir. Bazen bu miktarın arttığı da olmuştur.⁸¹ Beziers kampında 2626 numarada esir olan 3. fırka, 31. alay, 3. tabur, 11. bölük efradından Çaycumalı Hüsnü'ye babası Osman Nuri tarafından çamaşır paketi gönderilmiştir. Babası böyle bir işe aracılık yaptıkları, hüsn-i hizmet ve gayretlerinden dolayı cemiyete ilelebet minnettar kalacağını belirtmiştir.⁸² Aynı kampta 2703 numarada esir olan Günbeyli Mehmet Emin'e de yakını tarafından gömlek ve çorap gönderilmiştir.⁸³

Boujan çalışma kampındaki esirler, sivil kıyafetler giyiyorlardı ancak içinde buldukları duruma işaret eden kıyafetlerdi bunlar. Kıyafetlerinde Fransızca P.G. (Prisonnier De Guerre- Savaş Esiri) işareti vardı. Bu işaretler, Osmanlı esirlerinin firar etmelerini önlemek ve yönetim tarafından kolayca tanınmalarını sağlamak için yapılmıştır. Ayakkabıları iyi durumda olan esirlerin ayaklarından dizlerine kadar doladıkları, tozdan ve soğuktan korunmalarını sağlayan dolak vardı. Esirler, kıyafetlerini her pazar sabahı yeteri kadar sabun alarak kendileri yıkıyorlardı.⁸⁴ Ancak Rusya'daki Osmanlı esirleri bu tür imkanların çoğundan mahrumdu. Özellikle çok soğuk bir iklimi olan bölgede, Rus devletinin imkan sağlamadığı dönemde, esirler hasta olmamak için temel giyim unsurlarından mahrum kalmışlardı. Bazı esirlerler kendi olanaklarıyla kışa dayanıklı elbise ve ayakkabı alabilmişse de tamamı için durum olumlu gelişmemiştir. Amerika büyükelçiliği Şubat 1916'da Osmanlı Hariciyesine gönderdiği fotoğraflarda Nargin'deki Türk esirlerin ayaklarının çıplak olduğuna dikkat çekmişlerdi.⁸⁵

Pradelaine çalışma kampında esirlerin kıyafetleri genellikle temizdi, her pazar günü çamaşırlarını yıkıyorlardı. Esirlerin başlarında mavi veya haki renkli fesler vardı. Osmanlı üniformaları eskidiği için onlara ceketlerinin bir kolunda, pantolonlarının önünde yine P.G. yazılı kıyafetler verilmişti. Her esirin iki ayakkabısı, bir kaputu (asker paltosu) ve gri kumaştan bir iş elbisesi vardı.⁸⁶

Mast du Ministre çalışma kampındaki esirlerin giyim-kuşamları iyiydi. Esirler, üzerinde metalden küçük bir hilal olan gri bir fes giyiyorlardı. Aynı zamanda çamaşırlarını düzenli olarak yıkıyorlardı.⁸⁷ La Motte çalışma kampındaki esirlerin de kıyafetleri iyi durumdaydı. Ayrıca her esirin ayakkabısı vardı. Esirlere ait eşyalar her pazar günü teftiş ediliyordu.⁸⁸

81 KA, Kutu No: 675, Belge No: 207.

82 KA, Kutu No: 688, Belge No: 56.

83 KA, Kutu No: 688, Belge No: 152.1.

84 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.10.

85 Kutlu, *a.g.e.*, ss. 136-136.

86 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.12.

87 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.14.

88 KA, Kutu No: 196, Belge No: 143.16.

Korsika adasına bağlı Bastia kalesinde tutulan bütün esirler Osmanlı üniforması giyiyorlardı. Osmanlı üniforması giymelerinin nedeni burada kalan esirlerin çoğunun subay olmasıydı. Esirlerin kıyafetleri eskiyince Bastia veya Corte'de bulunan bir terziye yeni elbise sipariş veriliyordu. Kızılhaç Heyeti ziyaretleri sırasında orada bulunan bütün esirlerin kıyafetlerinin kusursuz olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Corte şehrinde esir 3.fırka, 39.alay, 2.tabur, 6.bölük efradından Mustafa oğlu Abdülaziz mektubunda hiçbir eksiği olmadığını ancak serpuşu olmadığından başının açıkta kaldığını bu nedenle serpuş istediğini yazmıştır. Aynı zamanda esir tutulduğu yerde dosta ve düşmana karşı, gönderilecek olan serpuşun bedelini isterlerse kendilerine gönderebileceğini veya yanında bulunan esir arkadaşlarına dağıtabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanında eğer kendisine kalpak gönderilecek olursa, piyade zabitanına mahsus, tülü 13 santim, boyu 55 santim ve kuzu derisinden olmasını istemiştir.⁹⁰ Serpuş aslında günlük bir ihtiyacı karşılamanın ötesinde kimliğini koruma, başkalarına karşı ayırt edilme ve o giysiye giyenler arasında bir dayanışma unsuru olmuştur.

Borgo çalışma kampındaki esirlerin kıyafetleri ve ayakkabılarının iyi durumda olduğu raporlara yansımıştı. Bunun bir emaresi olarak eskiyen kıyafetleri idare tarafından yenileniyordu. Bütün esirler fes takabiliyorlardı. Kıyafetlerindeki küçük onarımları yapmaları için yanlarında iğne-iplik bulunuyordu.⁹¹ Ortale çalışma kampındaki esirlerin de giyim-kuşamları ve ayakkabıları iyi durumdaydı. Kıyafetleri eskiyince idare tarafından yenileniyordu. Ancak buradaki esirlerin çoraba ihtiyacı vardı. Kızılhaç Heyeti kendilerine çorap gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹²

Casabianda deposundaki esirlerin giyim-kuşamları iyi, her esirin kendine ait ayakkabısı vardı. Esirler, yeterli araç ve gerece sahip olduğundan kıyafetlerindeki küçük onarımları kendileri yapabiliyordu. Ancak kendi başlarına yapamayacakları diğer onarımlar deponun atölyelerinde gerçekleştiriliyordu. Kampta pamuklu pazen gömleklerin, pamuklu iç çamaşırlarının, yazlık kumaş, ceket, iş ceketleri çeşitleri, battaniye, mavi-gri renkli bereler ve örgülü ayakkabıların bulunduğu geniş bir depo vardı. Buradaki eşyalar büyük ölçüde tüm esirlere yetecek kadardı. Bu nedenle esirler, eşyaları eskiyince yenisiyle değiştirebiliyorlardı. Kızılhaç Heyeti, bir iş ayakkabısının 18 frank olduğunu belirtmiştir.⁹³ Buradaki esirlere çamaşır yardımı Hilal-i Ahmer vasıtasıyla aileleri tarafından yapılmıştır. Bunun bazı örnekleri esir mektuplarına yansımıştır.

Casabianda deposunda 2672 numaralı esir olan Düzceli Çerkes İshak adına 82 kuruş gönderilmiş, karşılığında kendisine çamaşır paketi gönderilmesi istenmiştir.⁹⁴ Aynı kampta 2214 numaralı esir, 10.alay, 1.tabur, 2.bölük, 7.takım

89 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.4.

90 KA, Kutu No: 677, Belge No: 88.3.

91 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.9.

92 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.14.

93 KA, Kutu No: 196, Belge No: 144.19.

94 KA, Kutu No: 817, Belge No: 159.

efradından Babaeski'nin Kuzuçardağı karyesinden Aziz oğlu Nuri'ye abisi Ahmet tarafından 80 kuruş karşılığında çamaşır paketi gönderilmiştir.⁹⁵ 2226 numaralı esir, 4. fırka, 10. alay, 1. tabur, 4. bölük efradından Don köylü İsmail oğlu Recep'e Hamide Hanım tarafından 55 kuruş karşılığında çamaşır paketi gönderilmiştir.⁹⁶ 2479 numaralı esir, Fehmi oğlu Mehmet onbaşıya teslim edilmek üzere ailesi tarafından 55 kuruş mukabilinde çamaşır paketi gönderilmiştir.⁹⁷

Çamaşırdan başka, esaret süreçlerinde yakınlarına yazdıkları mektuplarda esirler, sık olarak giyinme ihtiyaçlarının aileleri tarafından karşılandığını yazmışlardır. Ailelerine mektupla ulaşabilen esirler giyinme hususunda eksiklerini belirtip kendilerine gönderilmesini talep etmişlerdir. Ancak her esir aileleri ile iletişime geçememişti. Kiminin ailesinden kimse yok, adresini değiştirmiş veya esirlerin tutulduğu kampların adresleri değişmiş oluyordu.⁹⁸ Bu durumda esirler kamplarda çalıştıkları karşılığında aldıkları para ile geçinmeye çalışıyorlardı. Bazen bu parayı alamadıklarını, Fransızların aldıkları paraya el koyduklarını, kendilerine karşı haksızlık yaptıklarını belirtiyorlardı.⁹⁹

Sonuç

Savaşların askeri ve siyasi sonuçlarının ötesinde, insani boyutu önemlidir. Cepheye meydana gelen çarpışmalar, bunların masaya yansımaları diplomasi savaşların en çok üzerinde durulan hususlarıdır. Oysa bunlardan başka cephe ve cephe gerisinde olup da düşman ülkelere esir düşmek gerçeği vardır. İki ülkenin savaşından fazla, kitlesel bir çarpışmanın sonucu olan dünya savaşında bu tür durumlar daha yoğun ve etkin yaşanmıştır. Esaretin şiddeti daha da artmış, mesafeler uzamıştır. Birinci Dünya Savaşı esnasında pek çok Osmanlı vatandaşı için bu durum söz konusu olmuş, sivil ve asker önemli bir kitle farklı ülkelere esir düşmüştür. Bu kitlenin bir kısmı itilaf devletlerinden Fransa'ya esir düşmüştür.

Savaşın galip tarafı olan itilaf devletlerinin önemli bir unsuru olan Fransa, pek çok Osmanlı vatandaşını esir almış, bunların içerisinde askerler olduğu kadar siviller de mevcuttu. Fransa'ya ait ada ve muhtelif bölgelerde tutulan esirlerin bir kısmı çalışma kamplarında esir edilmişlerdir. Bu esaret döneminde pek çok zorlukla karşılaşan esirlerin durumunu incelemek üzere, Kızılhaç'ın oluşturduğu rapor önem arz eder. Bu bilgilerin önemli bir kısmı Hilali Ahmer Cemiyeti aracılığıyla ulaşılabilir olmuş, cemiyet esirlerle Osmanlı yönetimi ve aileleri arasında bir köprü olmuştur. Raporla ve cemiyetin arşivinde esirlerin

95 KA, Kutu No: 817, Belge No: 143.

96 KA, Kutu No: 675, Belge No: 144.1.

97 KA, Kutu No: 688, Belge No: 239.

98 KA, Kutu No: 677, Belge No: 58.

99 BOA, HR.SYS: 2204-81. 06-03-1918.

beslenme, barınma ve giyinme koşullarına dair notlar alınmıştır. Kızılhaç raporunda daha iyimser bir tablo oluşturulurken, Hilali Ahmer Cemiyeti arşivindeki esir mektuplarında durumun çok iyi sevilere olmadığına dair ifadeler mevcuttur.

Esirlerin temel yaşam ihtiyaçları olarak nitelendirilebilecek, üç yaşam koşulundan beslenme önemli bir yer tutar. Kızılhaç raporunda bu konuyla ilgili detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Esirlerin beslenmesi, Fransız makamlarınca karşılanmıştır. Kampların bir kısmında esirler çalıştırıldığı için yemek işleri ile çalıştıkları kurum ilgilenmiştir. Genellikle iki öğün yemek verilmiş, menüde protein ve karbonhidrat içerikli gıdaların esirlere ulaştığının altı çizilmiştir. Ancak esirlerin ailelerine gönderdikleri mektupların içeriğinde, beslenme şartlarının iyi olmadığı ve Müslümanlara haram olan etin yedirilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir. Kampların çok azında yemekhaneden başka kantin varlığından bahsedilmiştir.

Barınmayla alakalı şartlar da rapora olumlu yansımıştır. Esirlerin bir kısmı çalışma bir kısmı da esir kamplarında tutulmuşlardır. Osmanlı esirleri içerisinde asker olanlar ayrı bir kampta tutulmuştur. Kampların mimari özellikleri, belgelere yansımıştır. Esirler genellikle yüksek ve geniş yapılarda tutulmuşlardır. Daha çok samanla doldurulmuş ve yerden belirli bir yüksekliği olan yataklar kullanılmıştır. Hemen her esire iki battaniye temin edilmiştir. Ayrıca alaturka tuvalet yapılara eklenmiş ve temizliği kireçle yapılmıştır. Kamptaki esirlere temiz içme suyu sağlamak için çaba gösterilmiştir. Esirler bu tür bilgilerin yanı sıra barınma imkânlarından memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Özellikle rutubetli odalar ve bu iklimden kaynaklanan bulaşıcı hastalıklardan mustarıptirler. Ayrıca esirlerin bazılarının hareket alanına sahip olmadıkları, günlük yürüyüş kısıtlamalarının olduğu mektuplara yansımıştır.

Giyinme ihtiyacı hususunda Fransız yönetiminin çabaları söz konusudur. Günlük ihtiyacın bir kısmı karşılansa da esirlerin üzerindeki elbiselerde, içinde buldukları duruma işaret eden yazılar işlenmiştir. Fransızcadan kısaltılmış olarak "savaş esiri" ibaresi esirlerin elbiselerine yazılmıştır. Dış giyimde esirlerin muhtelif ihtiyaçları giderilse de iç giyim konusunda, binlerce kilometre mesafedeki ailelerinden destek istemişlerdi. Hilali Ahmer Cemiyeti, bu konuda da esirlere yardımcı olmuş ve ailelerin gönderilerini esirlere ulaştırmıştır. Esir Osmanlı vatandaşları, bu dönemde hem aidiyetleri izhar etmek hem de psikolojik dayanışmalarını artırmak için devletlerini ve bayraklarını temsil eden unsurları ön planda tutmuştur. Ailelerinden hilal motifli fesler istemişler, fazlasını çevresindekilere dağıtarak yaygın etki üretmeyi amaç edinmişlerdi.

Osmanlı yönetimi bu süreçte esir vatandaşlarıyla ilgili birtakım tedbirler almıştı. Yazışmaların içeriğinde müteakabiliyet ilkesi diplomaside öne çıkarılmış, kendi vatandaşlarına yapılan muamelenin iyileştirilmesi, esaretin zorluklarını azaltmak adına kendi topraklarındaki esirlere yapılan iyi muamele yazışmalara

yansımıştır. Nitekim 1916 yılı Aralık ayında Kızılhaç heyetinin Fransa'daki Osmanlı esirleri hakkında tutmuş olduğu rapor esaret hayatının daha çok olumlu yönde seyrettiğini belirtse de esirler, seslerini duyurdukları kadarıyla kötü muamelelere dair bilgiler aktarmıştır. Elbette bu sürecin daha anlaşılır ve farklı yönleriyle ortaya çıkmasında Hilali Ahmer Cemiyetinin önemli katkıları olmuştur. Sadece cephede askerlerin tedavisi, yardım toplama gibi faaliyetler yürüten cemiyet, esirlerin devlet ve aileleriyle iletişim kurmalarına aracılık etmiştir.

Çalışma, daha çok Türkçe ve Fransızca belge ve kaynaklara dayanılarak hazırlanmış ve bu çerçevede alana katkı sunmayı hedeflemiştir. Nitekim döneme dair Osmanlı arşivi ve Türk Kızılayı arşivinde çok miktarda kayıt tutulmuştur. Belgelerin transkripti yapılarak, içeriği analiz edilmiştir. Her ne kadar bu yöntemle pek çok bulgu edilmişse de Fransız kaynaklarını da bu başlıkta inceleyen bir çalışmanın yapılması da oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Kızılay Arşivi

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

II. Kitaplar

AKSAKAL, Mustafa, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.

BEŞİKÇİ, Mehmet, *Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

BRYAN, S. Turner- ROJEK, Chris, *Toplum ve Kültür*, Çev. Kadriye Göksel, İslık Yayınları, İstanbul, 2019.

ENGELS, Friedrich, *Konut Sorunu*, Çev. Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.

HALE, William, *Türk Dış Politikası 1974-2000*, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

HOBBSAWM, Eric, *Aşırılıklar Çağı (1914-1991)*, Çev. Yavuz Aloğan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1996.

İZGÖRER, Ahmet Zeki vd., *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, 2013.

KARACA, Özkan, *Esarete Kalanlar*, MSN Yayıncılık, İstanbul, 2016.

KUTLU, Cemil, *Rusya'da Türk Harp Esirleri 1914-1921*, TTK Yayınları, Ankara, 2023.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2020.

ORAN ARSLAN, Nebahat, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

- ÖZBEK, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet; Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim 1. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020.
- TEKİR, Süleyman, *Beyaz Harp (Kafkas Cephesi, Sarıkamış Harekatı, Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları)*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2021.
- TUTSAK, Sadiye, "Çanakkale Muharebelerinde Esir Düşen Osmanlı Askerlerine Ait Listenin Değerlendirilmesi", *100'üncü Yıldönümünde Çanakkale Muhabereleri, 15. Yüzyıl Askeri Tarih Sempozyum Bildirileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2017.
- Türkiye Kızılay Derneği, *73 Yıllık Hayatı (1877-1949)*, Türk Kızılay Derneği, Ankara, 1950.
- YANIKDAĞ, Yücel, *Millete Deva Olmak- Osmanlı Savaş Esirleri, Tıp ve Milliyetçilik (1914-1939)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

III. Makaleler

- ANDREI RUIZ, Marie-Cecile, QUILICHINI, Angelique vd., "Corsica", *Mediterranean Island Landscapes*, Springer Science + Business Media B.V, January 2007, ss. 220-244.
- BOYNUKALIN, Hafsa, "Osmanlı Askeri Üniformalarının Tezyinatı ve Maliyeti Üzerine Bir İnceleme", *Arış Dergisi*, S.16, Haziran 2020, ss. 56-77.
- DEMİR, Yaşar, "Birinci Dünya Savaşı'nın Müslüman Esirleri: Alman Kamplarında Tutulan Müslüman Esirler ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Bilig*, S.76, Kış 2016, ss. 139-158.
- GREGORI, Sylvain, "Une Captivite Insulaire. Prisonniers De Guerre Et Internes Civils En Corse 1914-1918", *OpenEdition Journals*, 2010, ss. 165-189.
- KAŞIYUĞUN, Ali, "1. Dünya Savaşı'nda Esir Meselesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2018, ss. 74-98.
- KURAN, Ercüment, "Birinci Dünya Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 196-200.
- SEZGİN, Deniz, "Cumhuriyet Dönemi Sağlık İletişimi Uygulamalarında İlkler: Türkiye'de Sıtma İle Mücadele", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.50, Haziran 2015, ss. 33-47.

TEKİR, Süleyman, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.65, 2019, ss. 207-230.

TEZCAN, Mahmut, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16/1, 1983, ss. 255-276.

YAŞAR, Sema- TAŞAR, Mehmet Okan, "Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19/38, 2019, ss. 118-144.

IV. Tezler

ÇAPA, Mesut, *Kızılây (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1989.

TORUN BİLGİÇ, Fatma, *Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914-1918)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

V. İnternet Kaynakları

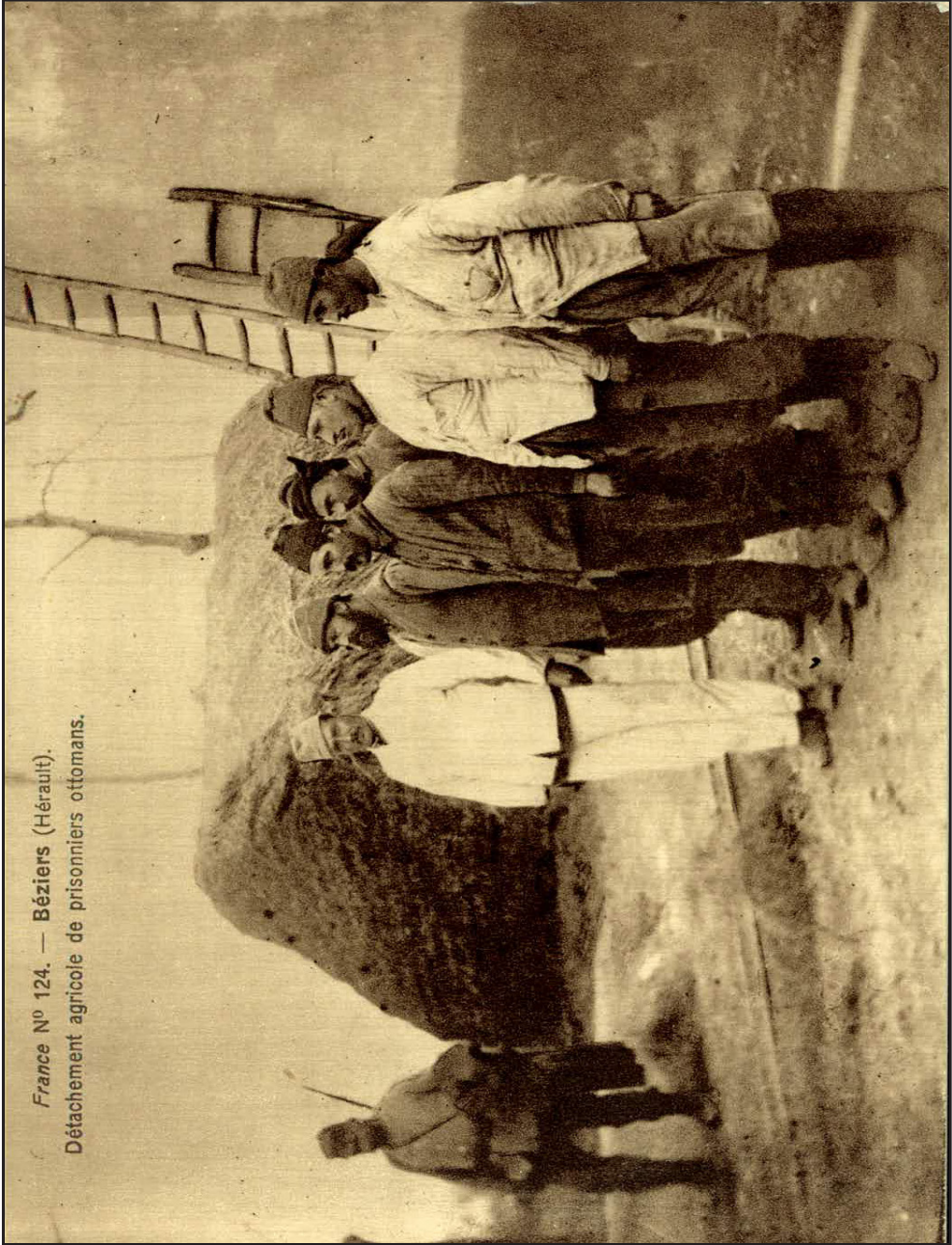
<https://grandeguerre.icrc.org/en/PostCards/fr> (Erişim: 01.12.2023)

EKLER

Ek 1. Baziers kampında tarım işinde çalıştırılan Osmanlı müfrezesi.

Kaynak: <https://grandeguerre.icrc.org/en/PostCards/fr>

Ek 2. Pontmain sivil kampında esir tutulan Mimar Nutki Kemal Bey'in mektubu.
Kaynak: BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Nezareti, (DH.EUM): 66/25

OSMANLI ARŞIVI
DH.EUM: 5.85
66 25 2

مکتوبی کوشیده بنویسید
کوفه خارجه
نطقه کمال

دربار ابراهیم اورا اهل صفتی بیایم
در نظر با سیاست خارجی وزارت

زبانته ره سیر استی حویه ایدیه صلاصه

حکومت عثمانیه ایله فرانسه آرسنه اعلانه صریحاً متعاقباً بنویشتیمدک
بولنده طرفی جمله یولیس توسیر لکتریه راجعت ایتدی اعلانه ایدیه . قوسیه خانه ارد
حکومت عثمانیه معنا عدم مربوطیه و فرانسه حکایت و فرانسه قوت قلماً حلاً مربوط
بولونمقدوره اولدینه و اثر فرانسه ره متدارع کیمینه انضامیه برشته اوستا لیب
ایدیه . بونده باشق ترکان سامونیه ایتدی بکجه ننه ، کوسیدون ایدیه
صفاصه سوریه برون ، سوریه قتلده اهدیه انضامیه بر تومصیه نام ابراز
ایچدی اولدینه . بیقیم اولدندی سترده صریحاً جفده اعلانه ایدیه . بونی پیامیه
ریاضیه یا عین و جلالاً قبول ایتدیه بونه فرانسه ره حرم قدر ترک و فرانسه ننه مختلف
قرارگاهلر ایتدیم ایدیه . بر بیانده بجه ده بیقیم و اوده بجه ایدیه قدره
(حاییه) ایاقی داخلده (یونگر) فاشتریه سوریه ایدیه .
بر صبح یارنده اقامت ایدیم خانه برینا طرک ایدیه کون بزی ترفیق و
ایستایونه سوریه ایدیه . اوده ایکی ساعت روانه ایدیم سیاستوره بنویس
تیزیم بر لقمه ایلد . بر یوظم صوریریدید . چار اتر عام بیاتره حاصل
ایتدی ، حالونه پارس یولیس ایدیه بنیجه صوبه منطقه خارجه برشته ده
صدا ایدیه اوقات ایدیه کلن تا سیه ایدیه ایدیه .

Extended Abstract

During World War First, it was seen for the first time in the history that many countries fought on different continents and then had global politic,economic and social problems. Extremism emerged in the previous century caused chaos in the following century. The empires have collapsed, maps have been redrawn, and the economy has collapsed.The most important aspect of that war was that before,during and after the war humanity suffered serious injuries. During the period when the economy was bad, humanity was impoverished, and during the war, deaths and injuries occurred because manpower was at the forefront. Studies have frequently addressed these aspects of wars, especially the political and diplomatic aspects of the war have been analyzed.

Interest and plenitude of sources are significant in the formation of this kind of historiography. However as time passed the tendency towards historiography improved and resources belong to different themes emerged. Therefore more than diplomacy became the subject of studies. Captivity and the prisoners of war can be included in this subject. The parties of the war both gave and took captives, regardless of if they were victorious or defeated. During the world war 1. Ottoman Empire took prisoners of war from different nations and some of its citizens and soldiers were caught captive in some other countries. A couple of studies have been conducted addressing this subject. The Ottoman Empire's prisoners of war in Russia,Egypt,Myanmar and some other regions and the opposite parties' prisoners of war in Ottoman lands were researched. This study aims to contribute to field by examining Ottoman Empire's citizens' captivity process in France. There were not only soldiers but also civilians who had suffered from that long lasting and difficult captivity process.

The themes of nutrition, shelter and clothing of Ottoman citizens at different regions in France during the captivity period form the main subjects of this study. The Ottoman administration was close follower of its citizens who were captured in different regions and countries during the war. The captives also tried to communicate with their family and their country. This communication sometimes took place through diplomatic missions and sometimes through aid organizations. At this point, the Hilal-i Ahmer Society (Turkish Red Crescent)

and the Red Cross made contributions. These two aid organizations helped aid delivery as well as helping the prisoners to communicate with their families and governments. The information obtained through the letter and report method created important content about the daily life of the prisoners. In this study, findings of the daily life of the prisoners were obtained. In their letters, the prisoners sometimes made requests from their families and the state, and sometimes expressed the difficulties they faced. Three titles were emphasised in the study; shelter, nutrition and clothing.

From these three vital factors of life, nutrition has got a significant place. It is difficult to provide healthy food to prisoners in a war environment, but the Hague Convention has determined the responsibilities of the prisoner and the party state. The majority of Ottoman prisoners were Muslims. The nutrition of the prisoners were based on two meals include necessary protein and carbohydrate. In fact, due to the complaints of the prisoners, the Ottoman administration asked for support from the Red Cross and requested a report about the conditions in the prison camps. The ingredient of the menu is available in the report but the conditions in the prisoner camps weren't equal. Since some of the prisoners were in labor camps, they had to undertake the cooking duties. While some prisoners were able to get something other than the food offered by the French administration, some did not have such an alternative.

In some of the prisoner camps, prisoner had canteen facilities. Among the complaints about nutrition, the issue of forcing Muslims to eat foods that they consider haram is particularly noteworthy. On the other hand, it has been recorded that the Russian prisoners in Ottoman captivity are more advantageous.

There were also complaints from prisoners about sheltering. First of all, the difficulties of living in a different climate and geography were expressed. Especially the prisoners who were not used to humid weather experienced difficulties. In addition, the infectious diseases resulting from this climate, affected the lives of the captives negatively. Because it was extremely difficult to conduct adequate health screening, provide treatment and prevent the spread of the disease during the disease period.

Not all of those captured by France were from the front lines or Anatolia. Among the civilian prisoners, there were those who were busy with various jobs in Paris and were suddenly taken from their homes to the prison camp due to the war between the two states. Since some of the camps were located on the island, the psychology of the prisoners got worse. Prisoners, who were kept in high and wide structures, used beds made of straw and not too high from the ground. Although the beds were renewed periodically, they were negatively affected by climatic conditions. Two blankets were provided to each prisoner, but since there is no enough information regarding heating, it could not be determined whether they were sufficient.

The prisoners had many problems regarding clothing. Considering that there were also civilians among the prisoners, it is true that a general treatment triggered some injustices. The words meaning 'Prisoners of War' in French on the prisoners' clothes worsened the prisoners' psychology. While outerwear needs were provided, prisoners had problems with underwear. They asked for support from their families in Anatolia and the Hilal-i Ahmer Society on this issue. Some prisoners asked for clothing items that would both increase their unity and represent their affiliation and they requested a Fez (Ottoman traditional hat) with a crescent motif from their families.

These demands of the prisoners were met by their families. However, it is not difficult to estimate that most families in Anatolia were not in a very good economic situation during the war. The prisoners showed self-sacrificing attitudes even in such a period. In accordance with the Hague Convention, prisoners employed in labor camps were paid a wage. Some prisoners sent the money they earned in French labor camps to their families in Anatolia.

The multinational characteristic of the Ottoman Empire can be seen when the demographic situation of the prisoners in France is analyzed. Turks and Muslims were not the only ones fighting in the Ottoman troops. Non-Muslim Ottoman citizens were also involved in the defense of their country and they were taken prisoner.

This study, which analyzes the process of captivity of Ottoman citizens, was produced using the Ottoman archive, Kızılay (Turkish Red Crescent) archive and copyrighted works. The reflections of captives on diplomatic affairs have been identified in the Ottoman archives. The Red Crescent archive forms the most used primary source of the study. The rich content of the captive letters was effective in the formation of the study. Copyrighted works containing similar subjects enriched the content of the study and contributed to the development of the method and approach. This study aims to contribute to the analyse of the historical process of captives and captivity and to be a source of inspiration for next studies. There are aspects of the study that can be improved. Analyzing the captivity process of Ottoman citizens from different aspects and with French sources will provide a better understanding of this issue.